

بررسی مناسبات جغرافیایی - ژئوپلیتیکی در جنوب غرب آسیا (نمونه موردی: ترکیه و جمهوری گرجستان)

معصومه محمدی^۱

منوره محمودی^۲

چکیده

ترکیه از زمان فروپاشی شوروی سابق در سال ۱۹۹۱ به بعد، همواره از بازیگران سیاسی فعال در قفقاز جنوبی محسوب شده است. ترکیه نخستین کشوری بود که استقلال کشورهای این منطقه را به رسمیت شناخت و بنابراین به عنوان نقطه آغازی بر روابط آنکارا با جمهوریهای قفقاز جنوبی و از جمله گرجستان قلمداد می‌گردد. مطالعه مناسبات ژئوپلیتیکی دو بازیگر سیاسی جنوب غرب آسیا از زمان استقلال گرجستان نشانگر آن است که از آغاز قرن جدید میلادی و مشخصاً از سال ۲۰۰۳ به بعد، روابط دو جانبه آنکارا-تفلیس در زمینه‌های مختلف ارتقا یافته است. این پژوهش با رویکردی توصیفی-تحلیلی به بررسی مناسبات ژئوپلیتیکی ترکیه و گرجستان و همچنین متغیرهای موثر بر این مناسبات پرداخته است و پس از انجام تحقیق مشخص گردید که مناسبات اقتصادی، قدرت نرم و بهره‌گیری از ابزارهای فرهنگی، بخش نظامی-استراتژیک، مسائل سرزمینی و تمامیت ارضی، انرژی و سرانجام اهمیت و جایگاه گرجستان در رقابتهای منطقه‌ای ترکیه، از مهمترین مولفه‌های موثر در ارتقاء روابط ژئوپلیتیکی ترکیه با گرجستان بوده‌اند.

واژگان کلیدی: مناسبات ژئوپلیتیکی، جنوب غرب، آسیا، ترکیه، گرجستان

مقدمه

ترکیه از کشورهایی است که از ابتدای فروپاشی شوروی، نقش اساسی در منطقه قفقاز جنوبی ایفا کرده است. قرار گرفتن قفقاز جنوبی در میان دو حوزه نزدیک دریایی ترکیه (خزر و سیاه)، باعث اهمیت مضاعف این منطقه برای آنکارا شده است و داوداوغلو در کتاب "عمق استراتژیک" معتقد است ترکیه چه به لحاظ تاریخی چه به لحاظ فرهنگی و جغرافیایی، خود را بخش جدا نشدنی از این منطقه می‌داند (داوداوغلو، ۱۳۹۱: ۱۲۹). لذا گرجستان نیز بعنوان یکی از سه کشور قفقاز جنوبی و واقع در کرانه‌های دریای سیاه، در سیاست خارجی ترکیه با اهمیت تلقی می‌شود و این کشور؛ نخستین بازیگر بین‌المللی و منطقه‌ای بود که استقلال گرجستان را به رسمیت شناخت. (بزرگمهری و طباطبایی، ۱۳۹۶: ۱۱۲).

مطالعه مناسبات ژئوپلیتیکی دو بازیگر سیاسی جنوب غرب آسیا از زمان استقلال گرجستان از شوروی سابق حاکی از آن است که از آغاز قرن جدید میلادی و مشخصاً از سال ۲۰۰۳ به بعد، روابط دوجانبه آنکارا-تفلیس در ابعاد مختلف سیاسی-اقتصادی-نظامی-امنیتی-انرژی و ... افزایش چشمگیری داشته است. می‌توان ادعا نمود با پیروزی حزب عدالت و توسعه در ترکیه و آغاز دوران ۱۷ ساله نخست‌وزیری و ریاست جمهوری رجب طیب اردوغان از یکسو و سقوط حکومت ادوارد شوارنادزه در پی انقلاب گل رز در گرجستان در سال ۲۰۰۳ از سوی دیگر، نقطه آغازین این تحولات در روابط ژئوپلیتیکی دوطرف به شمار می‌روند.

در بررسی پیشینه موضوع مرتبط با روابط ژئوپلیتیکی آنکارا-تفلیس و متغیرهای ژئوپلیتیکی موثر بر این روابط، هیچگونه مقاله به زبان فارسی وجود ندارد و تنها یک پژوهش توسط بزرگمهری و طباطبایی (۱۳۹۶) تحت عنوان «بررسی تطبیقی سیاست خارجی ایران و ترکیه در قفقاز جنوبی از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی تا ۲۰۱۵» انجام گرفته که در اثنای مطالب و صرفاً در بخشی از مقاله به صورت مختصر به بیان مواردی از سیاست خارجی ترکیه در گرجستان پرداخته است. لذا مقاله کنونی به منظور رفع کمبود پیشینه مطالعاتی در این ارتباط، به مطالعه همه‌جانبه مناسبات ژئوپلیتیکی ترکیه-گرجستان در زمینه‌های مختلف اقدام کرده نموده است. علاوه بر این، بخشهایی از مقاله همچون بحث قدرت نرم و مناسبات فرهنگی دو طرف برای نخستین بار است که در بین نوشته‌های فارسی زبان انجام می‌شود و از این حیث نیز پژوهش حاضر، قابل توجه است.

هدف پژوهش کنونی بدنبال پاسخگویی به این سوال اصلی است که چه عوامل و مولفه‌هایی در فاصله سالهای بین ۲۰۰۳ تا ۲۰۲۰ در مناسبات ژئوپلیتیکی ترکیه و گرجستان موثر بوده‌اند؟ و این مناسبات در هر یک از این مولفه‌ها چه روندی را در این فاصله زمانی داشته است؟

۲- روش‌شناسی تحقیق

۲-۱- روش تحقیق

روش اصلی این تحقیق، با توجه به ماهیت نظری آن توصیفی-تحلیلی است. بر این اساس در این پژوهش سعی شده است به منظور ارائه‌نمایی از تحولات ژئوپلیتیک در جنوب غرب آسیا، به تشریح تحولات در مناسبات ژئوپلیتیکی ترکیه و گرجستان بپردازد. در این تحقیق برای گردآوری یافته‌ها از روش کتابخانه‌ای و مراجعه به کتب، مقالات معتبر خارجی و داخلی و سایتهای اینترنتی مربوط به سازمانها و وزارتخانه‌های کشورهای ترکیه و گرجستان استفاده شده است.

۲-۲- محیط‌شناسی تحقیق

۲-۲-۱- موقعیت جغرافیایی

آسیای جنوب غربی به عنوان یک حوزه جغرافیای وسیع به کار برده می‌شود که چندین منطقه مشهور را که در مطالعات منطقه‌ای به مثابه مناطق جداگانه محسوب میشوند، در خود جای میدهد شامل بخشهایی از منطقه قفقاز، قسمتی از شبه قاره هند، آسیای مرکزی، آسیای صغیر و شامات و مصر در شمال شرق آفریقا. این بخش از جهان ۱۹ کشور مستقل را شامل می‌شود که عبارتند از ایران، ترکیه، سوریه، عراق، اردن، لبنان، فلسطین اشغالی، عربستان، یمن، عمان، امارات متحده عربی، قطر، بحرین، کویت، پاکستان، افغانستان، آذربایجان، ارمنستان و گرجستان. (یعقوبی و دیگران، ۱۳۹۸: ۸۱).

نقشه-موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی جنوب غرب آسیا

منبع: مک فورلان، ۲۰۰۸

۲-۲-۲- موقعیت ژئوپلیتیکی

از نظر موقعیت ژئوپلیتیکی نیز این بخش از جهان، اتصال دهنده سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا می باشد که با وجود گذرگاه‌ها، تنگه‌ها و آبراهه‌های استراتژیک مثل کانال سوئز، تنگه بسفر و داردانل، تنگه باب المندب و هرمز، منطقه‌ای سوق الجیشی، با اهمیت ویژه و مورد توجه قدرتهای بین‌المللی و جهانی محسوب می‌گردد. (مک فورلاند^۱، ۲۰۰۸).

۲-۲-۳- ویژگی های طبیعی

منطقه جنوب غرب آسیا از نظر ناهمواری‌ها، سرزمین گسیخته‌ای به نظر می‌رسد، که ترکیبی از ارتفاعات و دشت‌های خشک و صحراها، جلگه‌های حاصل‌خیز، فلات‌ها، شبه جزیره عربستان، جزایر و غیره می‌باشد. از نظر اقلیمی به علت موقعیت جغرافیایی، کشیدگی سرزمینی و وجود عوارض متنوع جغرافیایی، از الگوهای آب و هوایی متفاوتی برخوردار بوده و از الگوهای کوهستانی تا خشک صحرائی را شامل می‌شود. (رومینا، ۱۳۹۲: ۶).

۲-۲-۴- ویژگی های انسانی - اقتصادی

جنوب غربی آسیا به طور تاریخی یکی از کانون‌های عمده پیدایش تمدن‌ها و فرهنگ‌های دیرین بشر و از محورها و مسیرهای عمده تبادل فرهنگی، علمی و تجاری بین شرق و غرب عالم بوده است. ویژگی بزرگ منطقه جنوب غربی آسیا این است که در بین مردم این منطقه، دین اسلام دین اکثریت است و بیش از ۹۰ درصد مردم کشورها مسلمان هستند و این منطقه به عنوان بخش مرکزی ناحیه فرهنگی جهان اسلام عمل می‌کند و زبان‌های عربی، فارسی، ترکی و اردو پر تکلم‌ترین گروه‌های زبانی در این منطقه هستند. از نظر جمعیتی تفاوت‌های زیادی بین کشورهای منطقه به چشم می‌خورد. پاکستان، ترکیه و ایران پرجمعیت‌ترین و قطر و بحرین کم جمعیت‌ترین کشورهای منطقه به شمار می‌آیند. (یعقوبی و دیگران، ۱۳۹۸: ۸۲).

۳- مبانی نظری

۳-۱- ژئوپلیتیک

این واژه که ابتدا در سال ۱۸۹۹م توسط دانشمند سوئدی بنام «رودولف کیلن» وضع شد؛ به بخشی از معلومات حاصله ناشی از ارتباط بین جغرافیا و سیاست اطلاق گردید (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۱۳). در تعریف ژئوپلیتیک می‌توان بیان نمود: «ژئوپلیتیک عبارت است از شیوه‌های قرائت و نگارش سیاست بین‌الملل توسط صاحبان قدرت و اندیشه و تأثیر آن‌ها بر تصمیم‌گیری‌های سیاسی در سطح ملی و منطقه‌ای» (میرحیدر، ۱۳۷۷: ۲۲).

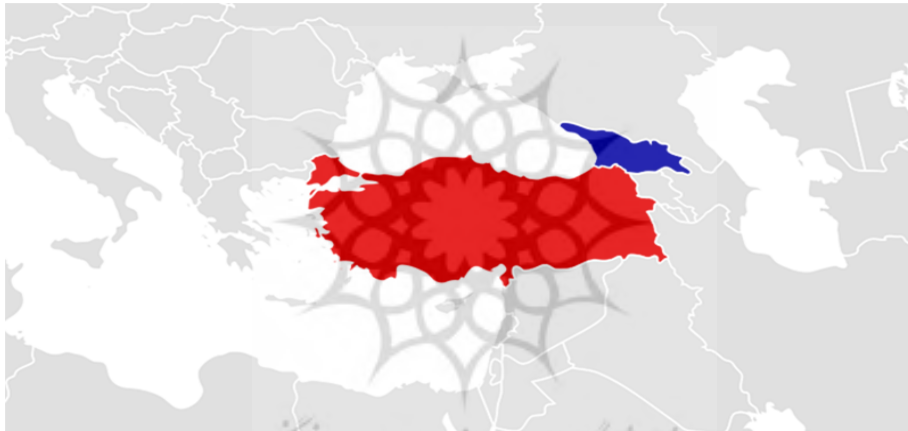
^۱ Macforlane

۲-۳- مناسبات ژئوپلیتیکی

مناسبات ژئوپلیتیکی در واقع مناسبات بین بازیگران ژئوپلیتیک، مبتنی بر منابع جغرافیایی قدرت است (جانپور، ۱۳۹۶: ۱۷۴). عبارتی مناسبات ژئوپلیتیکی؛ روابطی هستند که بین کشورها، دولت‌ها و بازیگران سیاسی بر پایه ترکیب عناصر قدرت، سیاست و جغرافیا برقرار می‌شود. (حافظنیا، ۱۳۸۵: ۳۶۲).

۴- یافته‌های پژوهش

ترکیه و گرجستان ۲۷۶ کیلومتر مرز مشترک با یکدیگر دارند. (www.ticaret.gov.tr). با نگاهی به روابط ترکیه و گرجستان از ۲۰۰۳، یعنی همزمان با برکناری «ادوارد شواردناده» در پی وقوع انقلاب «گل رز» در گرجستان از یکسو و آغاز نخست‌وزیری «رجب طیب اردوغان» در ترکیه از سوی دیگر، مشخص می‌شود مناسبات ژئوپلیتیکی بین این دو کشور جنوب غرب آسیا تا ۲۰۲۰ روند رو به رشد و مثبتی را داشته است.

نقشه-موقعیت جغرافیایی مرز مشترک ترکیه-گرجستان

source: (www.ticaret.gov.tr)

اکنون با این پیش‌زمینه به تحلیل مناسبات ترکیه و گرجستان در قالب متغیرهای ژئوپلیتیکی تاثیرگذار در این روابط در فاصله سالهای ۲۰۰۳ تا ۲۰۲۰ میلادی پرداخته خواهد شد.

۱-۴- مناسبات ژئوپلیتیکی ترکیه و گرجستان

۱-۱-۴- مناسبات اقتصادی (سرمایه‌گذاری خارجی متقابل، حضور شرکتهای تجاری، حجم

تجارت سالیانه و...)

ترکیه در دوران پس از فروپاشی شوروی، در سیاست قفقازی خود همواره رویکردی امنیتی و راهبردی به منطقه داشت اما با روی کار آمدن رجب طیب اردوغان و حزب عدالت و توسعه و تلاش این حزب برای سرعت بخشیدن به اصلاحات اقتصادی و همچنین درخواست‌های حامیان

اجتماعی این حزب از جمله تجار و سرمایه‌گذاران بخش خصوصی، منجر شد که دولت جدید، سیاست قفقازی ترکیه را به صادرات کالا و سرمایه و دیپلماسی اقتصادی معطوف کند. بدین منظور دولت آنکارا به حمایت از سرمایه‌گذاران ترک در گرجستان پرداخته و میزان سرمایه‌گذاری اقتصادی را در این کشور افزایش داد. به این ترتیب ترکیه در راستای توسعه روابط اقتصادی با کشورها و بویژه فعال کردن دیپلماسی اقتصادی و حرکت در راستای توسعه روابط اقتصادی با کشورها و بویژه همسایگان حرکت کرد. به منظور بررسی سطح روابط اقتصادی ترکیه و گرجستان، این روابط در قالب متغیرهایی چون حجم تجارت سالانه، حجم سرمایه‌گذاری متقابل اقتصادی، وضعیت فعالیت شرکت‌های تجاری در کشور متقابل و ... بررسی خواهد شد.

۱-۱-۴- حجم تجارت خارجی متقابل

همزمان با آغاز نخست‌وزیری اردوغان در ترکیه و برکناری ادوارد شوارنادزه در گرجستان، افزایش مراودات اقتصادی از نظر میزان تجارت سالانه در دستور کار سیاست خارجی دو کشور قرار گرفت و در حال حاضر ترکیه شریک تجاری نخست گرجستان محسوب می‌شود. در فاصله سالهای ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۳، میزان مبادلات دو کشور هیچگاه از ۲۰۰ میلیون دلار در سال فراتر نمی‌رفت. (الکسانیان^۱، ۲۰۱۷: ۳۱۶). اما در سال ۲۰۰۴، میزان تجارت متقابل دو کشور معادل ۳۲۰ میلیون دلار بود که در سالهای بعد روند افزایشی به خود گرفته است. در سالهای ۲۰۰۵، ۲۰۰۶ و ۲۰۰۸ به ترتیب ۴۰۴، ۶۴۵، ۱/۲ میلیارد دلار مراودات اقتصادی دو طرف بود. (تشیخلاشویلی^۲ و دیگران، ۲۰۱۱: ۲۹). در نوامبر ۲۰۰۷، گرجستان و ترکیه موافقت‌نامه تجارت آزاد را امضا کردند و به محض عملی شدن اجرای این موافقت‌نامه، حجم تجارت دو جانبه به شدت افزایش یافت و به همین دلیل است که در سال ۲۰۰۸ یک جهش عمده در مراودات اقتصادی آنکارا-تفلیس به وقوع پیوست. (ماتییوسیان^۳، ۲۰۱۴: ۱۳۸). روند رو به رشد روابط اقتصادی دوجانبه در سال ۲۰۱۴ نیز ادامه می‌یابد و به ۱/۹۶ میلیارد دلار می‌رسد که ۱/۷۲ میلیارد دلار صادرات ترکیه و ۲۳۹ میلیون دلار صادرات گرجستان بوده است. (تجارت خارجی گرجستان^۴، ۲۰۱۵). همچنین بر اساس گزارش اداره آمار گرجستان، در سال ۲۰۱۹ میلادی، حجم کلی تجارت خارجی گرجستان ۱۲/۸ میلیارد دلار بود که از این مقدار، ۱/۸ میلیارد دلار آن سهم تجارت خارجی با کشور ترکیه بوده است که ۱/۶ میلیارد دلار آن سهم صادرات ترکیه و ۲۰۰ میلیون دلار سهم صادرات گرجستان می‌باشد. شیوع پاندمی کرونا از اوایل ۲۰۲۰، منجر به کاهش مبادلات تجاری طرفین

¹ Aleksanyan

² Tsikhelashvili

³ Matevosyan

⁴ Georgia's Foreign Trade

شده است. طبق گزارش اداره ملی آمار گرجستان، حجم مبادلات تجاری با ترکیه تا ژانویه ۲۰۲۰ (اواخر سال ۲۰۲۰)، در مقایسه با مدت مشابه سال قبل ۱۱/۶ درصد کاهش داشته است. این رقم معادل ۲۰۰ میلیون دلار از کل ۱/۸ میلیارد دلاری سال ۲۰۱۹ می‌شود. (www.economic.mfa.ir).

جدول- روند مبادلات تجاری ترکیه و گرجستان بعد از ۲۰۰۳ میلادی.

سال میلادی	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۸	۲۰۱۴	۲۰۱۹
حجم تجارت خارجی ترکیه - گرجستان	۳۲۰ میلیون دلار	۴۰۴ میلیون دلار	۶۴۵ میلیون دلار	۱/۲ میلیارد دلار	۱/۹۶ میلیارد دلار	۱/۸ میلیارد دلار

جدول از نویسنده

با وجود تاثیر منفی پاندمی کرونا، هدف‌گذاری نهایی آنکارا-تفلیس رساندن مبادلات تجاری دو کشور به میزان ۳ میلیارد دلار در سال می‌باشد. (www.trt.net.tr).

۲-۱-۱-۴- سرمایه‌گذاری خارجی متقابل

میزان سرمایه‌گذاری سالیانه ترکیه در گرجستان نیز روند رو به افزایشی داشته است و همان تحول مثبت حجم تجارت خارجی را می‌توان در سیاست سرمایه‌گذاری ترکیه نیز ردیابی کرد. در فاصله سالهای ۱۹۹۷-۲۰۰۳، سرمایه‌گذاری مستقیم ترکیه در گرجستان ۲۰۳ میلیون دلار بود که با افزایشی چشمگیر تا سال ۲۰۰۷، به ۸۳۴ میلیون دلار آمریکا رسید که عمدتاً در حوزه صنعت، خدمات، ساخت و نوسازی امکانات دولتی و نظامی، راه آهن و بزرگراه‌ها انجام شد. (الکسانیان^۱، ۲۰۱۷: ۳۱۶). در نهایت نیز ترکیه در سال ۲۰۱۹ بعنوان دومین کشور سرمایه‌گذار در گرجستان، میزان ۲۳۶ میلیون دلار سرمایه وارد اقتصاد این کشور کرده است. (www.georgiatoday.ge). نگاهی به جدول ارائه شده، این روند را بخوبی منعکس می‌کند:

جدول- روند سرمایه‌گذاری ترکیه در گرجستان

سال میلادی	۲۰۰۳	۲۰۰۷	۲۰۱۹
میزان سرمایه گذاری ترکیه در گرجستان	۲۰۳ میلیون دلار	۸۳۴ میلیون دلار	۲۳۶ میلیون دلار

جدول از نویسنده

^۱ Aleksanyan

طبق آمار ارائه شده از سوی بانک جهانی، در فاصله بین سالهای ۲۰۰۳ تا ۲۰۰۸ و همچنین ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۶، به ترتیب ۷/۶ و ۷/۸ درصد از کل سرمایه‌گذاری خارجی صورت گرفته در کشور گرجستان متعلق به ترکیه بوده و این کشور را به همراه جمهوری آذربایجان، بریتانیا و هلند، در ردیف چهار کشور بزرگ سرمایه‌گذار در گرجستان قرار می‌دهد. (بانک جهانی^۱، ۲۰۱۸: ۲۷).

۳-۱-۱-۴-شرکتهای فعال تجاری

از نظر فعالیت شرکتهای فعال تجاری، طبق آمار ارائه شده از سوی وزارت اقتصاد ترکیه در حال حاضر حدود ۵۰۰ شرکت ترکیه‌ای در گرجستان فعالیت دارند. (www.hurriyetdailynews.com). علاوه بر سرمایه‌گذاری‌های مرتبط با بخش انرژی در گرجستان، به تعدادی از مهمترین شرکتهای ترکیه‌ای و حجم سرمایه‌گذاری آنها در بخش‌های دیگر اقتصاد این کشور اشاره خواهد شد: رئیس «انجمن بین‌المللی سرمایه‌گذاران ترکیه»، سرمایه‌گذاری شرکت خود در گرجستان را از ۲۰۰۹ تا ۲۰۲۰، حدود ۱ و نیم میلیارد دلار ذکر کرده که برای ۲۲ هزار نفر در این کشور ایجاد شغل کرده است. (www.trt.net.tr).

یکی از بزرگترین شرکتهای ترکیه‌ای فعال در گرجستان، شرکت معروف «ترکسل^۲» است که بر صنعت ارتباطات این کشور تسلط دارد زیرا ۹۰٪ از جمعیت گرجستان، مشترک این شرکت ارتباطی هستند. (الکسانیان، ۲۰۱۷: ۳۱۶).

شرکت‌هایی مانند «Baytur»، «Borova»، «Burc»، «Ustay»، «Zafer»، پروژه‌هایی مهم از جمله: ساخت سفارت ترکیه در تفلیس و سفارت گرجستان در آنکارا، ساخت یک ترمینال نفتی در «Supsa»، مدرن‌سازی فرودگاه بین‌المللی تفلیس، ساخت فرودگاه جدید و بازسازی فرودگاه باتومی را انجام داده‌اند

شرکت (Şen-er Arda Group) نیز از شرکتهای معروف ساخت و ساز ترکیه است که راه آهن و پایانه بندر باتومی گرجستان را تاسیس کرده است. (الکسانیان^۳، ۲۰۱۷: ۳۱۷).

شرکت ترکیه‌ای (Adjar Energy 2007) در ژوئیه ۲۰۱۱، با دولت گرجستان توافق‌نامه‌ای به ارزش ۲۰۰ میلیون دلار را برای ساخت سه نیروگاه برق با تولید سالانه ترکیبی ۵۶۰ میلیون کیلووات ساعت در این کشور امضا کرد که در پی این سرمایه‌گذاری؛ نیروگاه برق «خلوچاوری^۱» در مارس ۲۰۱۷ و نیروگاه «کرناتی» در اوایل تابستان ۲۰۱۸ شروع به کار کرد. نیروگاه آبی «خلوچاوری^۲» نیز هنوز به

¹ World Bank group

² Turksel

³ Aleksanyan

بهره‌برداری نرسیده است. (گوتریه^۱، ۲۰۱۸). در زمینه صنعت بانکداری نیز ترکیه حضور فعالی در گرجستان دارد. بانک‌هایی مانند «Elmak Bank» از ۲۰۰۱، «Ishbank» از ۲۰۱۲، «Ziraat Bank»، «Exim Bank» و «Didibank» در زمینه تامین اعتبار برای پروژه‌های داخلی در گرجستان فعالیت دارند. (الکسانیان، ۲۰۱۷: ۳۱۷).

بنابراین ملاحظه می‌شود که حضور شرکتهای تجاری ترکیه در گرجستان منجر به اجرای پروژه‌های بزرگ و قابل توجهی در بخشهای مختلف اقتصاد گرجستان شده است.

۲-۱-۴- قدرت نرم ترکیه در گرجستان (روابط فرهنگی)

در چارچوب استراتژی «عمق استراتژیک»، بر روی قدرت نرم ترکیه در کسب نفوذ اقتصادی، سیاسی و فرهنگی تأکید می‌شود و قدرت نرم از مهمترین ابزارهای پیشبرد سیاست خارجی مدنظر دولت اردوغان بوده است. بسیاری از محققان در تحلیل روابط ترکیه و گرجستان، به روابط فرهنگی این دو کشور که به شدت روابط دو جانبه را تحت تأثیر قرار می‌دهد، توجه کمتری دارند. هدف اصلی این استراتژی نیز گنجاندن کشورها و بازیگران جدید در حوزه نفوذ ترکیه در اثر توسعه فعال اقتصاد، علم، فناوری، آموزش و دیپلماسی است. رهنمودهای اصلی سیاست قدرت نرم ترکیه عبارتند از:

- همکاری‌های فرهنگی و پیشبرد زبان.
- همکاری علمی.
- همکاری‌های اقتصادی. (الکسانیان، ۲۰۱۷: ۳۱۸).
- مراکز و مؤسسات اصلی که سیاست «قدرت نرم» ترکیه را در گرجستان اعمال می‌کنند عبارتند از:
  - وزارت امور خارجه
  - وزارت گردشگری و فرهنگ
  - آژانس همکاری و توسعه بین‌المللی ترکیه (TiKA)
  - وزارت دیپلماسی عمومی
  - بنیاد یونس امره
  - اداره امور مذهبی ترکیه (دیانت). (الکسانیان^۲، ۲۰۱۷: ۳۱۸).

آژانس همکاری و توسعه بین‌المللی ترکیه یا TiKA، به پیاده‌سازی پروژه‌های بزرگ جهانگردی، فرهنگ، توسعه، مراقبت‌های بهداشتی، کمک‌های بشردوستانه و همچنین توانبخشی در گرجستان اقدام کرده است و از سال ۲۰۰۰ و بویژه ۲۰۰۳، پروژه‌های را تحت عنوان «تورکولوژی» اجرا می‌کند که در چارچوب آن؛ در مؤسسات آموزش عالی گرجستان دپارتمانهای مطالعات ترکی تأسیس می‌شود و هدف

¹ Guthrie

² Aleksanyan

از راهاندازی این بخش‌ها؛ توسعه حوزه تحقیقات در مورد ترکیه و افزایش سطح علاقه به ترکیه در میان مردم گرجستان است. از نظر تعداد پروژه‌های اجرایی انجام شده از سوی آژانس مربوطه، گرجستان، پس از قرقیزستان در جایگاه دوم قرار دارد. (ماتیووسیان^۱، ۲۰۱۴: ۱۰۵). این واقعیت حاکی از اهمیت ویژه گرجستان در سیاست خارجی ترکیه در راستای بهره‌وری از قدرت نرم این کشور است.

در سال ۲۰۱۲، با مشارکت صندوق بنیاد «یونس امره»، در دانشگاه دولتی تفلیس (جاوایشویلی) مرکز فرهنگی یونس امره افتتاح شد که هدف آن انجام مطالعات جامع درباره ترکیه است. این مرکز، رویدادهای فرهنگی و همچنین مراسم مربوط به ایام مهم فرهنگی ترکیه را در گرجستان برگزار می‌کند، همچنین اجرای پروژه‌های علمی و برگزاری دوره‌های آموزشی در زمینه مطالعات ترکی از دیگر اقدامات این بنیاد به شمار می‌رود. (الکسانیان، ۲۰۱۷: ۳۱۸).

اداره امور مذهبی ترکیه، موسوم به اداره دیانت (Diyānet) نیز از طریق ترویج و تفسیر برداشت ترکیه‌ای از اسلام در گرجستان، نفوذ این کشور را تسهیل می‌کند. اداره امور مذهبی ترکیه به عنوان یک نهاد دولتی، با مسلمانان منطقه آجاری گرجستان نیز روابط و پیوندهای محکمی دارد. (ایوانوف^۲، ۲۰۱۱: ۸۳). اداره دیانت با مرمت و ساخت مساجد، تبلیغات اسلامی، انتخاب دانش‌آموزان گرجی برای تحصیل در دوره‌های کلامی در ترکیه و... اهداف خود را به پیش می‌برد.

وظیفه بهبود و هماهنگی روابط بین این موسسات، توسط وزارت دیپلماسی عمومی و تحت نظارت نخست‌وزیر ترکیه انجام می‌شود. دیپلماسی عمومی به عنوان نیرو محرکه قدرت نرم، تصویری جذاب از ترکیه را با موفقیت در گرجستان شکل می‌دهد. در انتهای بحث قدرت نرم ترکیه در گرجستان، ذکر این نکته لازم به نظر می‌رسد که گرجستانی‌های آذری‌الاصل، مساجد حنفی بویژه در بین مسقطی‌های گرجستان، وجود گروه‌های لابی ترک در جمهوری خودمختار آجاریای گرجستان و وجود خانواده‌های آبخازی که در ترکیه زندگی می‌کنند و از تجار معروف این کشور هستند، از دیگر عناصر مهم قدرت نرم ترکیه در این کشور به شمار می‌روند. (الکسانیان، ۲۰۱۷: ۳۱۹).

۳-۱-۴- تمامیت ارضی گرجستان، «بحران اوستیای جنوبی و آبخازیا»

در ارتباط با تمامیت ارضی گرجستان، این کشور از نظر ژئوپلیتیک، دارای دو کانون بحران دائمی است: «اوستیای جنوبی» و «آبخازیا»، که نزدیک به سه دهه و از زمان استقلال این کشور به عنوان منبع بحران ژئوپلیتیکی تلقی می‌شوند، زیرا مردم این دو منطقه از همان ۱۹۹۱ دارای تمایلات جدایی‌طلبانه از گرجستان بوده‌اند. آبخازیا با ۸۶۰۰ کیلومتر مربع وسعت و با جمعیت ۲۴۶ هزار نفر (در سال ۲۰۱۸)، در غرب گرجستان و شمال دریای سیاه واقع است و اکثر جمعیت آن را روس‌ها تشکیل می‌دهند.

¹ Matevosyan

² Ivanov

اوستیای جنوبی نیز با ۳۹۰۰ کیلومتر مربع وسعت (۵/۴ وسعت گرجستان) و ۵۷ هزار نفر جمعیت (در سال ۲۰۱۹)، در شمال گرجستان و جنوب جمهوری خودمختار اوستیای شمالی واقع است و بیشتر جمعیت آن، با وجود سکونت در داخل جغرافیای سیاسی گرجستان، دارای تابعیت روسی هستند. (en.populationdata.net). آبخازیا و اوستیای جنوبی پس از سه دهه تنش و درگیری با دولت مرکزی گرجستان بر سر جدایی‌طلبی، سرانجام در پی جنگ ۲۰۰۸ در اوستیای جنوبی و عقب‌نشینی نیروهای ارتش گرجستان از این منطقه (در اثر مداخله مستقیم ارتش روسیه)، اعلام استقلال یکجانبه کرده و خواستار شناسایی بین‌المللی شدند. روسیه به عنوان نخستین کشور، استقلال این دو منطقه را به رسمیت شناخت ولی استقلال این دو منطقه مورد استقبال جهانی قرار نگرفت و روسها از حمایت جهانی در این زمینه برخوردار نشدند. (درویشی و محمودآبادی، ۱۳۸۹: ۱۸). طبیعی به نظر می‌رسد که جدایی و استقلال یکجانبه آبخازیا و اوستیای جنوبی در پی رویدادهای خونین هشتم تا دوازدهم اوت ۲۰۰۸ (که منجر به تجزیه حدود ۲۰ درصد از خاک گرجستان گردید) ضربه‌ای اساسی بر پیکره جغرافیای سیاسی گرجستان وارد و تمامیت ارضی این کشور را تهدید کند و هرگونه تلاش برای به رسمیت شناختن خارجی این موضوع از سوی کشورهای دیگر، مناسبات سیاسی آن را با گرجستان دچار چالش اساسی نماید.

درابتدا، ترکیه در طول بحران ۲۰۰۸ گرجستان که روسیه در حمایت از جدایی‌طلبان اوستیا و آبخازیا به زور متوسل شد، با مواضع سختگیرانه‌تر غرب علیه روسیه همکاری نکرد و مواضع نرم‌تری نسبت به مسکو اتخاذ کرد. (سوسمان^۱ و ساشا^۲، ۲۰۰۸: ۹۰).

این سیاست آنکارا باعث ایجاد تنش مقطعی و کوتاه‌مدت با شرکای گرجی در قفقاز شد. اما ترکیه ناگزیر بود به عنوان عضو ناتو، بین روابط خود با گرجستان و ایالات متحده از یک سو و همچنین روسیه که یک شریک تجاری مهم و بزرگترین منبع گاز طبیعی ترکیه است، تعادل برقرار کند و شاید بتوان موضع‌گیری اولیه ترکیه در قبال بحران ۲۰۰۸ گرجستان را در این راستا تفسیر کرد. (آکپینار^۳، ۲۰۱۱: ۵۶). ترکیه در حین اجتناب از به رسمیت شناختن و ایجاد پیوندهای سیاسی رسمی با مقامهای سیاسی آبخازیا؛ بر ایجاد روابط اقتصادی با این منطقه متمرکز شده است که البته با توجه به حضور اقتصادی و سرمایه‌گذاری‌ها و همچنین روابط تجاری بالای روسیه با آبخازیا، چندان چشمگیر نیست. (کلایتون^۴، ۲۰۱۴). توجه به این واقعیت مهم است که ترکیه در طول حاکمیت حزب عدالت و توسعه، از نظر

¹ sussman

² sascha

³ Akpınar

⁴ clayton

سیاسی همواره از تمامیت ارضی گرجستان حمایت کرده و استقلال اوستیای جنوبی و آبخازیا را به رسمیت نمی‌شناسد و این مسئله را به دفعات می‌توان در اظهارنظرهای دولتمردان این کشور مشاهده کرد. بعنوان نمونه رجب طیب اردوغان در دیدار با نخست‌وزیر گرجستان در اکتبر ۲۰۱۹، بر حمایت قاطع ترکیه از حفظ تمامیت ارضی این کشور تاکید کرد. (www.agenda.ge).

۴-۱-۴- مناسبات نظامی-استراتژیک

در بحث مربوط به روابط نظامی- امنیتی، نقش گرجستان در طراحی استراتژیک ترکیه مهم است و روابط دوجانبه ترکیه و گرجستان به بخشی جدایی‌ناپذیر از «سه‌گانه استراتژیک» ترکیه-آذربایجان-گرجستان در منطقه ژئوپلیتیکی قفقاز تبدیل شده است. در این راستا جلسات وزرای خارجه سه کشور از سال ۲۰۱۲ (۲ بار در سال) و با هدف بحث در مورد موضوعات همکاری استراتژیک منطقه‌ای برگزار می‌شود و همکاری‌های نظامی سه‌جانبه نیز از سال ۲۰۱۴ در زمینه تضمین امنیت خطوط لوله انرژی، رو به گسترش است. (ولیف^۱، ۲۰۱۵). در حوزه کمک‌های نظامی، ترکیه بعد از آمریکا و اتحادیه اروپا، یکی از اصلی‌ترین اهدا کنندگان کمک‌های نظامی به گرجستان به شمار می‌رود. این کمک‌ها که طی قرارداد ۱۹۹۶ بین دو کشور و از سال ۱۹۹۸ آغاز شده، با به قدرت رسیدن حزب عدالت و توسعه نیز تاکنون ادامه داشته است. در سال ۲۰۰۵، ترکیه ۱ میلیون و ۵۵۰ هزار دلار به نیروهای مسلح گرجستان کمک کرد، این رقم در سال ۲۰۰۶ در حدود ۱/۸ میلیون دلار، در سال ۲۰۰۸ به میزان ۲،۱۲۵ میلیون دلار، در سال ۲۰۰۹ در حدود ۱ میلیون دلار و در سال ۲۰۱۰، گردش مالی تجارت نظامی بین دو کشور بیش از ۳ میلیون و ۳۵۰ هزار دلار بود. (الکسانیان^۲، ۲۰۱۷: ۳۱۴). در سال ۲۰۱۸ کمک نظامی ترکیه با افزایش چند برابری، معادل ۱۷ میلیون دلار در بخش لجستیک نظامی گرجستان بود. (www.tass.com).

جدول-حجم مالی کمک‌های نظامی ترکیه به گرجستان از ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۸ م.

سال میلادی	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۸
حجم کمک نظامی ترکیه به گرجستان	۱/۵۵ میلیون دلار	۱/۸ میلیون دلار	۲/۱۲ میلیون دلار	۱ میلیون دلار	۳/۳ میلیون دلار	۱۷ میلیون دلار

جدول از نویسنده

با توجه به اینکه یکی از شاخص‌های مهم در تعیین سطح کیفی روابط نظامی و استراتژیک کشورها در محیط بین‌المللی، برگزاری منظم رزمایش‌های نظامی مشترک و تنوع این رزمایش‌هاست، لذا در این

^۱ Veliyev

^۲ Aleksanyan

مورد، دو کشور ترکیه و گرجستان رزمایش‌های نظامی مختلفی برگزار می‌کنند که مهمترین آنها عبارتند از:

۱- از سال ۲۰۱۲ همکاری‌های دفاعی سه جانبه بین «ترکیه-گرجستان-جمهوری آذربایجان» آغاز شده و رزمایشهایی نظامی در قالب این همکاری دفاعی؛ همچون «عقاب قفقاز» با مشارکت نیروهای عملیات ویژه ارتش‌های این سه کشور انجام می‌گیرد. هدف از رزمایش‌های عقاب قفقاز؛ تعمیق همکاری نیروهای عملیاتی ویژه سه کشور و به اشتراک‌گذاری دانش و تجربه نظامی سه کشور است.

۲- رزمایش‌های چندملیتی تحت عنوان «ابدیت»^۱، با مشارکت «ترکیه-گرجستان-جمهوری آذربایجان» که به سرپرستی ستاد کل نیروهای مسلح گرجستان و ترکیه برگزار میشود. هدف از این رزمایش‌ها؛ ایجاد تیپ چندملیتی نظامی و توسعه همکاری‌های استراتژیک مؤثر، با تاکید بر حفاظت از خطوط لوله انرژی است. این سناریو مبتنی بر اصول عملیات صلح و محافظت مؤثر از خط لوله نفتی «باکو-تفلیس-جیهان» در شرایط بحرانی است. (وزارت دفاع گرجستان، ۲۰۲۰).

علاوه بر این گرجستان به منظور عضویت در پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو) و ادغام در سایر ساختارهای سیاسی و اقتصادی غربی، ترکیه را بعنوان یک کشور الگو در نظر دارد و ترکیه نیز بارها از عضویت گرجستان در راه عضویت در این نهادهای سیاسی و نظامی یورو-آتلانتیکی حمایت کرده است. (گوچیتاشویلی، ۲۰۲۰: ۵۵).

با توجه به آنچه که مطرح گردید، بعد نظامی-امنیتی-استراتژیک در مناسبات ژئوپلیتیکی دو کشور ترکیه و گرجستان به عنوان یک متغیر مثبت عمل کرده و این بعد از مناسبات دو کشور با روندی رو به گسترش همراه بوده است. هر چند به نظر می‌رسد ممکن است در آینده، عواملی بیرونی و خارج از اراده ترکیه و گرجستان در مسیر توسعه همکاری‌های نظامی-امنیتی این دو کشور به عنوان عامل منفی عمل کنند؛ مانند حساسیت بسیار بالای روسیه نسبت به جهت‌گیری‌های متمایل به ناتوی گرجستان و ...، اما با این وجود می‌توان نقش این متغیر ژئوپلیتیکی را تا زمان کنونی (۲۰۲۰)؛ در روابط کلان دو کشور، سازنده و رو به توسعه قلمداد کرد.

۵-۱-۴- ژئوپلیتیک انرژی ترکیه و اهمیت ژئوپلیتیکی گرجستان

گرجستان بعلاوه موقعیت جغرافیایی مطلوب بین خزر و دریای سیاه، زیرساختهای حمل و نقل و خطوط انرژی، تجربه گسترده در ساخت و مدیریت پروژه‌های مهم ترانزیتی و تجربه مشارکت موفق با شرکت‌های نفتی بین‌المللی، کشور مطلوبی برای ساخت و بهره‌برداری از خطوط متنوع انتقال انرژی

¹ Eternity

²Ministry of Defence of Georgia

³Gochitashvili

منطقه قفقاز و آسیای مرکزی به اروپا به شمار می‌رود. (گوچیتاشوبلی، ۲۰۲۰: ۵۵). با این پیش‌زمینه، جایگاه گرجستان در ژئوپلیتیک انرژی ترکیه بسیار عظیم است و مشارکت این کشور در پروژه‌های انرژی خزر به عنوان یک کشور ترانزیت، جایگاه آن را در سیاست خارجی ترکیه تقویت کرده و باعث شده است که دو کشور لزوماً به هم وابسته باشند. لذا با توجه به تلاش‌های ترکیه و حمایت غرب و بویژه اتحادیه اروپایی و ایالات متحده آمریکا، امروزه گرجستان بعنوان یک کشور معبری، در پروژه‌های متعدد مرتبط با انرژی منطقه قفقاز و خزر مشارکت کرده است:

✱ خط لوله گاز «باکو-تفلیس-ارزروم» (BTC): که گاهی خط لوله قفقاز جنوبی نیز نامیده می‌شود، گاز را از پایانه «سانگاجال» باکو به گرجستان و از آنجا به ترکیه منتقل می‌کند. این خط لوله از سال ۲۰۰۷ به بهره برداری رسیده است.

✱ خط لوله نفتی «باکو-تفلیس-جیحان» (SUPSA): مهمترین بخش راهروی شرق-غرب برای انتقال نفت، خط لوله باکو-تفلیس-جیحان است که نفت را از میدان نفتی «ای سی جی» جمهوری آذربایجان و از طریق خاک گرجستان به پایانه‌ای در ساحل جیحان ترکیه منتقل می‌کند. گرچه این خط لوله در ابتدا برای انتقال نفت از کشور آذربایجان طراحی شد؛ اما این ظرفیت را دارد که نفت سایر کشورهای حوزه دریای خزر به‌ویژه قزاقستان را نیز انتقال و به ظرفیت انتقال ۸۰ میلیون تن نفت خام در سال به ترکیه دست یابد. (گوچیتاشوبلی، ۲۰۲۰: ۳۳۶).

نقشه-خطوط انتقال انرژی BTC و SUPSA و موقعیت معبری گرجستان.

source: carnegiendowment.org

*خط لوله گاز «ترانس- آناتولی»، (TANAP)، برای انتقال گاز میدان نفتی «شاه‌دنیز» آذربایجان و به صورت بالقوه ترکمنستان به ترکیه و سپس اتحادیه اروپا که در ۲۰۱۸ به بهره‌برداری رسید. (www.tanap.com).

* خط لوله گاز «جیهان-سامسون» (Cyhane -Unye-Samsun) برای انتقال گاز قزاقستان به ترکیه. (Bilgin, 2015: 72).

همانطور که مشاهده گردید، اهمیت گرجستان در ژئوپلیتیک انرژی ترکیه بسیار بالا بوده و این متغیر ژئوپلیتیکی، با عبور خطوط لوله‌های انتقال انرژی متعدد از مسیر سرزمینی خود، توانسته در مقام عمل، نقشی سازنده در مناسبات کلان ترکیه با جمهوری گرجستان ایفا کند.

۶-۱-۴- گرجستان و اهمیت آن در رقابت‌های ژئوپلیتیکی ترکیه با سایر بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای

گرجستان تنها کشور قفقاز است که به آب‌های آزاد دسترسی دارد. این ویژگی در کنار وجود معادن و منابع انرژی از جمله نفت، گاز، زغال سنگ و برق و مهمتر از همه ایفای نقش ارتباطی در زمینه انتقال ذخایر عظیم نفت و گاز از خزر به غرب، باعث قرارگرفتن این کشور در کانون توجه قدرتهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای شده است. در مورد روسیه بعنوان بازیگر تاثیرگذار شماره نخست در قفقاز؛ از آنجا که منابع عظیمی از گاز طبیعی جهان را در اختیار دارد، لذا از این اهرم جهت افزایش نفوذ ژئوپلیتیکی و اقتدار خود استفاده می‌کند تا همچنان اروپا را به انرژی خود وابسته نگه دارد. در واقع، تسلط بر مسیرهای ترانزیت انرژی، بویژه به اروپا، برای روسیه به عنوان یک عامل برتری محسوب می‌گردد و لذا گرجستان بعنوان مسیر بالفعل ترانزیت انرژی خزر و آسیای مرکزی به اروپا، در سیاست خارجی روسیه با اهمیت تلقی می‌شود. از سوی دیگر، گرجستان می‌تواند تنها مسیر انتقال گاز روسیه به ارمنستان، متحد قفقازی خود باشد. (اونیانی^۱، ۲۰۱۸: ۸). همچنین روسیه می‌کوشد با تحکیم و تقویت حضور امنیتی خود در قفقاز و بویژه گرجستان، عرصه را برای گسترش نفوذ ناتو و همسایگان رقیب در منطقه همچون ترکیه محدود کند. وجود اقلیت روس‌تبار نیز بویژه در اوستیای جنوبی و آبخازیا، از دیگر علائق ژئوپلیتیکی روسیه در گرجستان بشمار می‌رود. در نقطه مقابل برای اتحادیه اروپا، بعنوان یک قدرت فرامنطقه‌ای دارای منافع در قفقاز، متنوع‌سازی منابع و معابر ترانزیت انرژی و همچنین قطع یا کاهش وابستگی به انرژی روسیه، از اهداف استراتژیک محسوب می‌شود که گرجستان می‌تواند به عنوان دروازه ورودی قفقاز و یک مسیر ترانزیتی مناسب برای انرژی خزر، جایگاه مهمی در این زمینه داشته باشد. گرجستان با عبور خط لوله نفت باکو-تفلیس-جیهان و خط لوله گاز باکو-تفلیس-ارزروم از خاک خود، توانسته

^۱ Oniani

به‌خوبی در برآوردن هدف اتحادیه اروپایی و کاهش نقش روسیه ایفای نقش کند. (رشدی و ملکی، ۱۳۹۸: ۶۴).

برای کشور ایران نیز بعنوان یک بازیگر در منطقه قفقاز، گرجستان به چند دلیل عمده اهمیت دارد: ۱- عبور خطوط انتقال انرژی خزر از طریق خاک گرجستان به ترکیه و اروپا، به معنی از دست دادن موقعیت ژئوپلیتیکی مطلوب ایران در مسیر تبدیل شدن به کانون اتصال انرژی شرق به غرب محسوب شده و همچنین باعث کاهش وابستگی کشورهای آسیای مرکزی و جمهوری آذربایجان و ترکیه به مسیر سرزمینی این کشور شده است. ۲- نزدیکی گرجستان به محور «ترکیه-جمهوری آذربایجان-ناتو»، از نظر استراتژیک به منزله رویارویی با محور ایران-روسیه-ارمنستان در قفقاز بوده و لذا گرجستان در سیاست خارجی این کشور و رقابت منطقه‌ای آن با دیگر قدرتها با اهمیت تلقی می‌شود. هرچند حوادث ۲۰۰۸ و قاطعیت روسیه در برخورد نظامی سخت با گرجستان، نشان داد که این کشور فقط بصورت محدودی می‌تواند به گسترش مناسبات با ترکیه و غرب بپردازد و بخوبی ظرفیت تحمل روسها را در برابر اقدامات عملی کشورهای قفقاز در گرایش بیش از حد به ساختارهای غربی به نمایش گذاشت. اما در هر صورت و طبق آیین‌نامه امنیت ملی گرجستان، آمریکا و ترکیه شرکای راهبردی این کشور محسوب می‌شوند و ایران در ملاحظات سیاست خارجی گرجستان جایگاهی ندارد. (کولایی و رضایی، ۱۳۹۶: ۹۴۱). هر چند در نگاه اول بسیار دشوار و غیرقابل ممکن بنظر می‌رسد اما گرجستان می‌تواند مسیر جایگزین ترکیه برای ایران، به منظور انتقال احتمالی انرژی این کشور به اروپا در آینده باشد و باعث کاهش وابستگی ایران به ترکیه، رقیب منطقه‌ای خود در امر ترانزیت انرژی شود. اما از این منظر نیز روسیه با وجود روابط نزدیک سیاسی با جمهوری اسلامی، مخالف هرگونه قابلیت راهبردی و آلترناتیوی منابع انرژی ایران از طریق جغرافیای سیاسی گرجستان در بازار مصرف اروپاست با تکیه بر این اصل خودخواهانه در سیاست خارجی خود که می‌گوید:

« آنچه برای ما خوب است، عادلانه شمرده می‌شود». (کولایی و رضایی، ۱۳۹۶: ۹۴۱).

آمریکا نیز بعنوان یک بازیگر فعال در قفقاز بعد فروپاشی شوروی، اهداف مختلفی از حضور در گرجستان دارد که مهمترین آنها عبارتند از: ۱- جلوگیری از گسترش نفوذ روسیه و ایران در گرجستان از طریق حمایت و تقویت حکومت این کشور. ۲- کنترل منابع و مسیرهای انتقال نفت و گاز منطقه خزر برای جلوگیری از شکل‌گیری هرگونه قدرت رقیب در برابر حاکمیت آمریکا بر انرژی جهان. (گرجستان بعنوان مسیرانتقال این منابع، در پازل سیاست خارجی آمریکا قرار می‌گیرد) ۳- بهبود فرصتهای تجاری آمریکا در گرجستان ۴- مقابله با بنیادگرایی در قفقاز ۵- حمایت و تقویت محور ترکیه-گرجستان-جمهوری آذربایجان در منطقه.

با توجه به آنچه در مورد اهمیت گرجستان در رقابتهای منطقه‌ای قفقاز برای کشورهایی چون ایران، روسیه و اتحادیه اروپا و... بیان گردید، اکنون به بیان اهمیت و جایگاه گرجستان برای ترکیه در رقابتهای

منطقه‌ای این کشور با رقبا پرداخته خواهد شد. نزدیکی ترکیه به جمهوری‌های قفقاز جنوبی و از جمله گرجستان، می‌تواند در رقابتهای منطقه‌ای با رقبا، اهداف متعددی را برای این کشور محقق کرده و یا در آینده امکانپذیر سازد از جمله:

- تحت فشار قراردادن ارمنستان با حمایت از آذربایجان. گرجستان در چارچوب همکاری‌های پازل سه‌جانبه «ترکیه-گرجستان-جمهوری آذربایجان» تکمیل‌کننده این هدف محسوب می‌شود.
- تحت فشار قرار دادن روسیه از طریق ایجاد جنگ روانی؛ با حمایت از عضویت احتمالی گرجستان در ناتو.

- رقابت با روسیه در زمینه انتقال انرژی به اروپا و از بین بردن انحصار روس‌ها در این زمینه.
- گسترش نفوذ اقتصادی در گرجستان و در رقابت با روسیه و ایران.
- کاهش و قطع وابستگی ترکیه، جمهوری آذربایجان و کشورهای آسیای مرکزی به موقعیت جغرافیایی ایران از نظر انتقال انرژی قفقاز و خزر به غرب.

- تامین انرژی مورد نیاز ترکیه از منابع جمهوری آذربایجان و قطع وابستگی به واردات گاز از ایران با استفاده از مسیر گرجستان (با بهره‌برداری از پروژه TANAP).

- کاهش توان بازیگری ایران در قفقاز با استفاده از موقعیت ژئوپلیتیکی ویژه گرجستان در اتصال راه‌آهن جمهوری آذربایجان به ترکیه و همچنین در آینده‌ای نزدیک به جمهوری خودمختار نخجوان، که به کاهش وابستگی آذربایجان به ایران به منظور اتصال زمینی به اروپا و واحد برون‌بوم خود یعنی نخجوان، منجر خواهد شد. (با توجه به اینکه هنوز سرنوشت اتصال مستقیم نخجوان به خاک اصلی جمهوری آذربایجان از طریق کریدور «مگری» در چارچوب توافقنامه صلح نوامبر ۲۰۲۰ مشخص نیست).

- تحقق سیاستهای دکترین عمق استراتژیک دولت اردوغان بویژه در زمینه قدرت نرم و کنار زدن رقبای منطقه‌ای.

- تحقق بخشی از سیاست‌های منطقه‌ای آمریکا در چارچوب همگرایی با ناتو.
- مجموعه اهداف یاد شده که در چارچوب رقابتهای ژئوپلیتیکی ترکیه در منطقه قفقاز و در ارتباط با سایر بازیگران عمده تعریف می‌شوند، جز با حضور گرجستان و استفاده از فضای سرزمینی این کشور قابل حصول نبوده و نیست. در یک بررسی کلان در مورد اهداف فوق؛ برخی از آنها تاکنون به مرحله اجرا رسیده‌اند، برخی نیز همچون عضویت احتمالی گرجستان در ناتو، با توجه به برخورد شدید روسیه با چنین احتمالی (با توجه به آنچه در اثر اقدامات دولت غرب‌گرای ساکاشویلی و واکنش نظامی ارتش روسیه و بمباران فرودگاه تفلیس در سال ۲۰۰۸ در ماجرای اعلام استقلال اوستیای جنوبی و آبخازیا مشاهده گردید، انجام این برخورد شدید در آینده هم دور از انتظار نخواهد بود)، بنظر در میان‌مدت قابل

حصول نیست و برخی از اهداف مانند قطع وابستگی نخجوان به سوآپ گاز از ایران در آینده‌ای نزدیک محقق خواهد شد (از پیامدهای توافقنامه صلح ۲۰۲۰ بین جمهوری آذربایجان و ارمنستان). در عین حال اهمیت گرجستان در دستگاه سیاست خارجی ترکیه برای دستیابی به اهداف یاد شده، بعنوان یک متغیر موثر بر شکل‌گیری و توسعه روابط دو کشور، بویژه در بعد از ۲۰۰۳ میلادی نقش مهمی داشته است.

۵- نتیجه‌گیری

تحول در مناسبات ژئوپلیتیکی ترکیه و گرجستان در قرن ۲۱، وجود یک نقطه زمانی مرجع را متبادر می‌سازد. سقوط شوارنادزه در گرجستان و آغاز دوران نخست‌وزیری و پس از آن ریاست‌جمهوری رجب طیب اردوغان در ترکیه در سال ۲۰۰۳، آغازی بر ارتقاء مناسبات ژئوپلیتیکی تفلیس-آنکارا در تمامی ابعاد سیاسی-اقتصادی، نظامی-امنیتی، فرهنگی و ... محسوب می‌شود.

نتایج بررسی پژوهش کنونی حاکی از آن است که در بخش مربوط به روابط اقتصادی، حجم تجارت خارجی متقابل بین دو کشور از ۲۰۰ میلیون دلار در ۲۰۰۳، ۱/۲ و ۱/۸ میلیارد دلار به ترتیب در سالهای ۲۰۰۸ و ۲۰۱۹ رسیده است. در بحث مربوط به سرمایه‌گذاری خارجی، ترکیه در سال ۲۰۱۹ تبدیل به دومین کشور سرمایه‌گذار در گرجستان شده است و از نظر فعالیت شرکت‌های تجاری، ترکها ۵۰۰ کمپانی فعال در در این کشور دارند که پروژه‌های بزرگی را در زمینه صنعتی و زیرساخت‌ها انجام داده‌اند.

در ارتباط با مناسبات فرهنگی و مولفه قدرت نرم، ترکیه از طریق مراکز ششگانه متولی قدرت نرم، موفق شده تا با انجام فعالیتهای گسترده فرهنگی، تصویری مثبت و الگویی در افکار عمومی و دولت گرجستان ایجاد کند.

آنکارا در طول حاکمیت حزب عدالت و توسعه، در بعد حاکمیتی و سرزمینی، همواره از تمامیت ارضی گرجستان حمایت کرده و استقلال اوستیای جنوبی و آبخازیا را به رسمیت نمی‌شناسد و این مولفه نیز نقشی تسهیل کننده در ارتقاء مناسبات ژئوپلیتیکی دوطرف داشته است.

در بخش روابط نظامی-امنیتی، ترکیه در کنار ایالات متحده آمریکا و اتحادیه اروپا، از بزرگترین اهداکنندگان کمکهای نظامی به گرجستان به شمار می‌رود و علاوه بر آن انجام رزمایشهای نظامی مشترک و همکاریهای دفاعی سه‌جانبه گرجستان-ترکیه-جمهوری آذربایجان، از دیگر نمونه‌های روابط نظامی آنکارا-تفلیس در قرن جدید محسوب می‌شوند.

در ارتباط با ژئوپلیتیک انرژی، عبور خطوط لوله متعدد انتقال گاز خزر از طریق گرجستان به ترکیه و سپس اروپا، به بهبود مناسبات ژئوپلیتیکی این رو بازیگر جنوب غرب آسیا انجامیده است و سرانجام اینکه اهمیت گرجستان در رقابتهای ترکیه با بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای نیز از دیگر مولفه‌های موثر در افزایش مناسبات ژئوپلیتیکی ترکیه-گرجستان شده است.

منابع

- جان پرور، محسن (۱۳۹۶). ژئوپلیتیک برای همه. تهران: نشر انتخاب.
- حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۵). اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک. مشهد: انتشارات پاپلی.
- داوداوغلو، احمد (۱۳۹۱)، عمق راهبردی، موقعیت ترکیه در صحنه بین‌المللی، محمدحسین نوحی نژاد ممقانی، تهران، انتشارات امیر کبیر.
- بزرگمهری، مجید و طباطبایی، مهدی (۱۳۹۶)، بررسی تطبیقی سیاست خارجی ایران و ترکیه در قفقاز جنوبی از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی تا ۲۰۱۵، فصلنامه سیاست خارجی، سال سی و یکم، شماره ۲، صص ۱۵۰-۱۰۹.
- یعقوبی، سامره و عزتی، عزت‌الله و رومینا، ابراهیم (۱۳۹۸)، تبیین الگوی همگرایی منطقه‌ای، مورد: جنوب غرب آسیا، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، سال شانزدهم، شماره ۶۳، صص ۹۶-۷۴.
- رومینا، ابراهیم (۱۳۹۲)، تحلیل بر مناطق ژئوپلیتیکی در جنوب غرب آسیا، همایش ملی ژئوپلیتیک جنوب غرب آسیا؛ مسائل تحولات و چشم انداز، دانشگاه پیام نور واحد طالقان استان البرز، طالقان.
- کولابی، الهه و رضایی، مسعود (۱۳۹۶)، عوامل موثر بر توسعه نیافتگی روابط ایران و گرجستان، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۴، صص ۹۵۰-۹۳۴.
- Macfarlane, Neil. (2008), *The Three Asias: Are They a New Region?*; in: World History Archives.
-<https://energyfuse.org/eastern-med-gas>.
-<https://www.ticaret.gov.tr/gumruk-islemleri>.
- Aleksanyan, Larisa M (2017), Turkish-Georgian relations in the context of Turkey's regional policy at the current stage, *Post-Soviet Issues*. 2017;4(4):307-320. DOI: 10.24975/2313-8920-2017-4-4-307-320.
- Tsikhelashvili, Ketevan & Chkhutishvili, Ilia & Shergelashvili, Tengiz & Geybullayeva, Arzu(2011), Georgian-Turkish Free Trade Agreement 2008: Implications Two Years After, The European Initiative Liberal Academy Tbilisi (EI-LAT).
- Matevosyan, Vahram(2014), Cooperation paradigms in the South Caucasus Making sense of Turkish-Georgian relations, *Coopération au Sud Caucase*, pp. 103-125.
- Georgia's 2014 Foreign Trade(2015), <https://www.civil.ge/archives/124317>.
- <https://economic.mfa.ir/portal/newsview/593903>.
- <https://www.trt.net.tr/dari/trkhyh/2020/04/22/dwwd-wglw-khyst-100107>.
- World Bank group (2018), ORGIA: Making the Recovery Sustainable, Country Economic Update February 2018.

- <https://www.hurriyetdailynews.com/turkey-georgia-to-work-on-simplified-customs-line-148887>.
- <https://www.trt.net.tr/dari/trkhyh/2020/04/22/dwwd-wglw-khyst-100107>.
- Ivanov V. Religious dimension of Turkey's policy in Ajaria and the Georgian Orthodox church. *Central Asia and the Caucasus*. 2011;3(12):79-90.
- Sussman, Gerald, and Sascha Krader. (2008). "Template revolutions: Marketing US regime change in Eastern Europe". *Westminster Papers in Communication and Culture*. Vol. 5(3).
- <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/azerbaijan-armenia-peace-deal-could-be-the-diplomatic-breakthrough-the-region-needs>.
- Akpınar, P.Aras B., The relations between Turkey and the Caucasus. *Perceptions*. (2011); 3(16):53-68.
- Clayton, nich (2014), What is Turkey doing in Abkhazia?, <https://ge.boell.org/en>, 16 January 2014.
- <https://agenda.ge/en/news/2019/2943>.
- <https://tass.com/defense/1103365>.
- Ministry of Defence of Georgia,(2020), Bilateral Defence Cooperation, <https://mod.gov.ge/en/page/40>.
- Gochitashvili, Teimuraz (2020), oil and gas sector of georgia in the transttion period Tbilisi, *Meridian“ Publishing House*, 2020 ISBN 978-9941-25-866-4.
- Bilgin, Mert, (2015),”Turkey’s Energy Strategy: Synchronizing Geopolitics and Foreign Policy with Energy Security?”, *Insight Turkey*, Vol.17, No.2.
- Oniani, David (2018), GOGC (Georgian Oil and Gas Corporation) Group Investor Day 2018, London · 12 October.